

Autoreferat w języku polskim

I. Imię i nazwisko: Ewa Data-Bukowska

II. Ukończone studia, posiadane dyplomy i stopnie

1990 – 1995 Studia na Wydziale Filologicznym Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie, kierunek Filologia szwedzka (Instytut Filologii Germańskiej UJ), zakończone uzyskaniem tytułu magistra filologii szwedzkiej. Praca magisterska z zakresu językoznawstwa kontrastywnego pt. *Kataforiska pronomen i svenskan och deras motsvarigheter i polskan* [Zaimki kataforyczne w języku szwedzkim i ich odpowiedniki w języku polskim], napisana pod kierunkiem prof. dr. hab. Aleksandra Szulca.

2003 Uzyskanie stopnia naukowego doktora nauk humanistycznych w zakresie językoznawstwa na Wydziale Filologicznym UJ w Krakowie na podstawie rozprawy pt. *Zaimki wskazujące w języku szwedzkim – analiza znaczeń z perspektywy językoznawstwa kognitywnego*.
Promotor pracy: prof. dr hab. Aleksander Szulc

III. Informacje o dotychczasowym zatrudnieniu

1995 – 2008 Asystent w Zakładzie Filologii Szwedzkiej Instytutu Filologii Germańskiej UJ w Krakowie (od 1999 asystent mianowany).
od 2008 Adiunkt w Zakładzie Filologii Szwedzkiej Instytutu Filologii Germańskiej UJ w Krakowie.

IV. Wskazane osiągnięcia wynikające z art. 16 ust. 2 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. nr 65, poz. 595 ze zm.)

A: Monografia

Data-Bukowska, Ewa. 2016. *Eksplicitacja w nieprofesjonalnym przekładzie szwedzko-polskim – perspektywa kognitywna*. WUJ: Kraków. ISBN 978-83-233-4108-6. (193 strony)

B: Omówienie celu naukowego pracy, osiągniętych wyników oraz ich ewentualnego wykorzystania

Badania przedstawiane w niniejszym autoreferacie (6 oryginalnych prac naukowych przed doktoratem i 25 po doktoracie; Załącznik 4, punkt II), są związane z kognitywnymi podstawami funkcjonowania języka w różnych typach sytuacji komunikacyjnych, zarówno monolingwalnych (scharakteryzowanych w punkcie C) jak i bilingwalnych, łączących się z przekładem i wykształcaniem tzw. „trzeciego kodu”, tj. języka tekstów tłumaczonych¹. Zrozumienie istoty powstawania tego szczególnego języka uznałam za interesujące m.in. dlatego, że dzięki wielu tłumaczeniom konkretnego wypowiedzenia zrealizowanym w relatywnie zbieżnym czasie, może być on rozpatrywany z uwzględnieniem różnych perspektyw odnoszących się do tej samej treści pojęciowej. Założenie dotyczące zdolności użytkowników języka do zróżnicowanego postrzegania i konceptualizowania danej, obiektywnie istniejącej sytuacji stanowi jeden z fundamentów kognitywnej teorii języka w zakresie wyznaczonym przez jej głównych twórców². W wymienionym typie tłumaczeń zdolność ta w pełni poddaje się oglądowi badacza. Dla kognitywisty interesująca jest także naturalność poznawcza, która dochodzi do głosu w przekładzie nieprofesjonalnym niepoddawany korekcie redaktorskiej i w znikomym stopniu naznaczony normami translatorskimi dotyczącymi tego „jak należy tłumaczyć”. Tłumaczenia adeptów przekładu, podobnie jak przekład symultaniczny i konsekutywny, są bowiem traktowane jako cenne źródło wiedzy o procesach poznawczych działających w translacji. Z tych względów analiza wielu tłumaczeń tego samego tekstu, które sporządzili początkujący tłumacze z języka szwedzkiego na język polski stanowi centralną część moich badań po doktoracie. W moim przekonaniu ujawniają one wyraźniej wielowymiarowy charakter „trzeciego kodu” oraz pozwalają lepiej poznać istotę mediacji poprzez translację. Zgromadzenie takiego materiału badawczego było możliwe dzięki początkującym tłumaczom, którzy udostępnili swoje

¹ Frawley, William. 1984. Prolegomenon to a theory of translation. [W:] W. Frawley (ed.), *Translation: Literary, linguistic and philosophical perspectives*. London: Associated University Press. 159–175.

² Np.: Langacker, Ronald W. 1987. *Foundations of Cognitive Grammar. Vol. 1: Theoretical Prerequisites*. Stanford: Stanford University Press, 1991. *Foundations of Cognitive Grammar. Vol. 2: Descriptive Application*. Stanford: Stanford University Press; Lakoff, George. 1987. *Women, Fire, and Dangerous Things. What Categories Reveal about the Mind*. Chicago–London: The University of Chicago Press; Talmy, Leonard. 1988. The relation of grammar to cognition. [W:] B. Rudzka-Ostyn (ed.), *Topics in Cognitive Linguistics*. Amsterdam–Philadelphia: John Benjamins. 165–205.

przekłady wykonane w ramach zorganizowanych przeze mnie konkursów translatorskich oraz zajęć z praktyki tłumaczenia, które prowadziłam w Zakładzie Filologii Szwedzkiej IFG UJ.

Pierwsze próby poznania „trzeciego kodu” jako języka, który odbija indywidualną postawę tłumacza na płaszczyźnie konceptualizacyjnej podjęłam jeszcze przed doktoratem w studium z 2000 r. pt. „Deskrypcja a porządek wrażeń. Problem obrazowania w szwedzkim przekładzie *Doliny Issy*”, którego jestem współautorką, przedstawiającą językoznawczy punkt widzenia, wkomponowany w literaturoznawcze podejście do problemu drugiego autora analizy [Załącznik 6, nr 1]. Zagadnienie różnorodności konceptualizacyjnej stało się także głównym tematem artykułu pt. „O dziesięciu sposobach widzenia przedstawionej w oryginale rzeczywistości – na przykładzie tłumaczeń z języka szwedzkiego na język polski” (2010).

Analiza indywidualnych oglądów wybranej sytuacji w translacji pozwoliła mi jednak także dostrzec pewne bardziej ogólne prawidłowości konceptualizacyjne, ujawniające się w tłumaczeniach szwedzko-polskich i będące wynikiem różnic systemowych zachodzących między językami spotykającymi się w przekładzie. Dlatego hipotezie dotyczącej odmiennych punktów widzenia zawartych i w różnym stopniu skonwencjonalizowanych w wymienionych językach poświęciłam studium z 2007 r. „The World from Afar – the World in Close-up. Some Thoughts on Manifestations of Viewing in Translations of Swedish Texts into Polish”. Postawiona w nim teza dotycząca preferowanego przez mówiących sposobu postrzegania świata – z oddalenia w j. szwedzkim i z bliska w j. polskim – wymaga ciągle dalszych badań szczegółowych. Nie można jednak wykluczyć, że działania tłumaczy wynikające z takich perspektyw konstytuują trzon szwedzko-polskiego „trzeciego kodu”, powstającego w coraz liczniejszych tłumaczeniach szwedzkich tekstów na język polski. Na zagadnienie to zwracam uwagę w artykule pt. „Ett litet språks spår i översättarvärlden – på jakt efter ett svensk-polskt översättningsspråk” [Ślady niewielkiego języka w świecie tłumaczenia – szukając szwedzko-polskiego języka tłumaczeń] (2014). Powstawanie takiego języka wpisuje się w tezę wysuwaną przez niektórych badaczy przekładu dotyczącą istnienia różnych odmian lub „dialektów” języka tekstów tłumaczonych³.

³ Koppel, Moshe, Ordan, Noam. 2011. Translationese and its dialects. [W:] *ACL-HLT 2011, Proceedings of the 49th Annual Meeting of the Association for Computational Linguistics: Human Language Technologies. Vol. 1*. Stroudsburg: Association for Computational Linguistics. 1318–1326.

Regularności postępowania tłumaczy w konceptualizowaniu treści w translacji mogą mieć także inne podstawy i „wywodzić się z samego procesu tłumaczenia”⁴, konstytuując tzw. uniwersalia translatorskie, których istnienie postuluje się we współczesnej nauce o przekładzie. Dlatego zgłębieniu tej kwestii poświęciłam kolejny nurt prowadzonych badań szczegółowych nad „trzecim kodem”, zarówno na płaszczyźnie teoretycznej jak i empirycznej. Ze względu na mnogość zjawisk pretendujących do miana cech uniwersalnych w przekładzie w swoich dotychczasowych badaniach ograniczyłam się do wybranych z nich. W centrum mojego zainteresowania znalazły się przede wszystkim dwa powiązane ze sobą fenomeny: zjawisko unikania w tłumaczeniu powtórzeń obecnych w tekście wyjściowym, oraz **eksplicytacja**, rozumiana, najogólniej rzecz ujmując, jako wyraźne artykułowanie w tłumaczeniach treści, która, jak się zakłada, jest obecna w oryginale jedynie implicytnie⁵. O wyborze wymienionych zjawisk za przedmiot szczegółowych studiów zdecydował m.in. fakt, że ich status we współczesnych badaniach nad przekładem jest nadal niejasny, mimo licznych poświęconych im prac. Natomiast przegląd opracowań powstałych na przestrzeni ostatnich dwudziestu lat utwierdził mnie w przekonaniu, że badania nad przekładowymi powszechnikami znalazły się w impasie, spowodowanym z jednej strony dość pochopnymi stwierdzeniami niektórych badaczy, z drugiej zaś brakiem wymiany myśli między translatologami.

Zagadnieniu unikania powtórzeń w „trzecim kodzie” poświęciłam badanie empiryczne opisane w dwóch tekstach z 2013 r.: w bardziej ogólnym pt. „Text Creation in Non-professional Translation: The case of repetition” oraz w szczegółowym studium pt. „On Avoiding and Adding Repetitions in Translation” podejmującym kwestię równoważenia się zjawisk unikania i dodawania powtórzeń w tłumaczeniu konkretnego tekstu. Wymieniona prawidłowość została zauważona przez Toury’ego⁶, ale nie poddawano jej weryfikacji w analizach. Także w tym przypadku wnikliwe przyjrzenie się decyzjom przeładowców w wielu tłumaczeniach tego samego tekstu wyjściowego umożliwiło mi prześledzenie zakresu

⁴ Blum-Kulka, Shoshana. 1986. Shifts of Cohesion and Coherence in Translation. [W:] J. House, S. Blum-Kulka (eds.), *Interlingual and Intercultural Communication. Discourse and Cognition in Translation and Second Language Acquisition Studies*. Tübingen: Gunter Narr Verlag, s.21.

⁵ Palumbo, Giuseppe. 2009. *Key Terms in Translation Studies*. London–New York: Continuum, s. 47.

⁶ Toury, Gideon 1991. „What are Descriptive Studies into Translation Likely to Yield apart from Isolated Descriptions.” [W:] K. M. van Leuven-Zwart, T. Naaijken, (eds.). *Translation Studies : The State of the Art: Proceedings from the First James S Holmes Symposium on Translation Studies*. Amsterdam: Rodopi, s. 189.

występowania wymienionych zjawisk oraz dostrzeżenie leżących u ich podstaw różnych motywacji, którym poświęcam artykuł pt. „Sprzeczne motywacje. O powtórzeniach w „trzecim kodzie” z perspektywy kognitywnej” (2016). Kognitywne spojrzenie na materiał językowy poddawany analizie pozwoliło mi również dostrzec pewne mechanizmy, które jako zakorzenione w procesach poznawczych człowieka wydają się przyczyniać do wykształcania cech „trzeciego kodu” będących lepszymi kandydatami na powszechniki, niż te, które tradycyjnie wymienia się w sztandarowych pracach translatologicznych. Jedno z takich zjawisk naświetlam w studium pt. „Do translators get attached to constructions? On the pivotal role of the Minimax strategy in translation” (2015).

Na eksplicytację zwróciłam uwagę już w publikacji z 2011 r. pt. „Eksplicytacja jako uniwersalium translatorskie – na przykładzie tłumaczeń szwedzko-polskich”. Była to jednak dość intuicyjna próba analizy tego zjawiska, a zrozumienie jego złożoności zajęło mi kilka lat i było poprzedzone obserwacją innych fenomenów przekładowych w szczegółowych badaniach empirycznych na gruncie tłumaczeń szwedzko-polskich. Moja droga do poznania eksplicytacji wiodła więc przez stopniowe zgłębianie istoty innych postulowanych uniwersaliów oraz szczegółowe zapoznanie się z aktualną, bardzo obszerną wiedzą translatologiczną z zakresu analizowanych zagadnień. Chciałam podkreślić, że wszystkie wymienione powyżej badania szczegółowe wpłynęły na wykrystalizowanie się mojego stanowiska w kwestii „trzeciego kodu” i konstytuujących go zjawisk językowych. Poczynione obserwacje umożliwiły mi stworzenie pełniejszego obrazu eksplicytacji w monografii pt. *Eksplicytacja w nieprofesjonalnym przekładzie szwedzko-polskim – perspektywa kognitywna* (2016), którą wskazałam jako główne osiągnięcie naukowe.

Nadrzędnym celem wymienionej rozprawy było dogłębne przyjrzenie się eksplicytacji z perspektywy językoznawstwa kognitywnego oraz uchwycenie istoty jej funkcjonowania w „trzecim kodzie”, zgodnie ze stanowiskiem, że złożony charakter tego zjawiska wymaga aby było ono rozpatrywane z różnych perspektyw, na podstawie różnie skonstruowanego materiału językowego⁷. Praca składa się z dwóch części o odmiennych profilach badawczych: teoretycznej oraz analitycznej. W części pierwszej omówiona zostaje literatura naukowa, dotycząca „trzeciego kodu” oraz różnych sposobów rozpatrywania uniwersaliów translatorskich na gruncie nauki o przekładzie. Przedstawiona synteza stanu badań nie tylko pozwala mi umocować przeprowadzaną analizę empiryczną eksplicytacji w szerszym

⁷ Kamenická, Renata. 2008. Explicitation profile and translator style. [W:] A. Pym, A. Perekrestenko (eds.), *Translation Research Projects 1*. Tarragona: Intercultural Studies Group, Universitat Rovira i Virgili, s.117.

kontekście badawczym oraz uzasadnić jej relewancję, ale także stwarza podwaliny pod szerzej zakrojone badania uniwersaliów postulowanych przez translatologów, spajając tym samym w całość wszystkie moje szczegółowe studia nad „trzecim kodem”. Część teoretyczna zawiera ponadto omówienie różnych sposobów rozpatrywania eksplicytacji wyłaniających się z dostępnych prac, które w swojej mnogości ujawniają niekiedy sprzeczne opinie badaczy na temat tego fenomenu oraz pokazują jak niewiele w rzeczywistości o nim wiemy. Poza postulowanym uniwersalnym charakterem zjawiska, w monografii uwzględnione zostają także: związek eksplicytacji z zakładanym stopniem kompetencji translatorskiej tłumacza oraz z jego indywidualnym stylem, różne koncepcje motywacji leżących u podstaw występowania tego fenomenu, jak i wątpliwości dotyczące powszechności eksplicytacji, pojawiające się w niektórych opracowaniach, powstałych po pierwszym okresie fascynacji translatologów tym zjawiskiem.

Kolejnym elementem przygotowywania gruntu pod badanie empiryczne w monografii jest przedstawienie głównych założeń językoznawstwa kognitywnego, którego mocne zakorzenienie w aktualnej wiedzy psychologicznej umożliwia opisanie zjawisk przekładowych w odmienny sposób od stosowanego na gruncie translatologii dotychczas. W tym aspekcie intencją badawczą było wprowadzenie konstruktów pojęciowych służących wyjaśnieniu zjawisk zaobserwowanych w materiale badawczym poddawanych analizie oraz pokazanie w jakim stopniu kognitywny nurt językoznawstwa zaznacza się w dyskusji naukowej w obszarze omawianych zagadnień. Zgodnie z sugestią, którą wyraziła w jednej ze swoich prac Malmkjær⁸, przeprowadzone przeze mnie badania teoretyczne są na tyle szczegółowe, że pozwalają na wyłonienie kilku hipotez i obserwacji, które uległy marginalizacji na gruncie translatologii, a w mojej ocenie stanowią brakujące ogniwa w systemie wiedzy umożliwiającej bardziej kompleksowe i dogłębne poznanie eksplicytacji oraz zjawisk pokrewnych. Ich przywołanie może, jak sędzę, wpłynąć na ożywienie dyskusji naukowej i skierować ją na nowe tory.

Na część drugą monografii składa się szczegółowa analiza eksplicytacji przeprowadzona w oparciu o 34 przekłady tego samego tekstu, które sporządzili początkujący tłumacze z języka szwedzkiego na język polski, zawężona do bardzo precyzyjnie określonych struktur. W pracy zostaje postawionych osiem szczegółowych pytań badawczych a

⁸ Malmkjær, Kristen. 2008. Translation competence and the aesthetic attitude. [W:] A. Pym, M. Shlesinger, D. Simeoni, (eds.), *Beyond Descriptive Translation Studies. Investigations in homage to Gideon Toury*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, s. 293.

odpowieź na nie umożliwia zrozumienie mechanizmu powstawania tego fenomenu w „trzecim kodzie”. Ponieważ, jak zostaje wykazane w części teoretycznej monografii, aktualna wiedza na temat eksplicytacji zazwyczaj pochodzi z badań korpusowych, w których analizuje się profesjonalne i poddane korekcie redaktorskiej jednostkowe teksty tłumaczeń, głównie z języka angielskiego, przedstawioną w pracy analizę tego zjawiska można uznać za alternatywną próbę jego poznania. Zostają w niej wyeksponowane nie tylko tekst wyjściowy i jego wpływ na mechanizmy działające w przekładzie, ale także maksymalnie naturalne (tj. niemodyfikowane w procesie korekty redaktorskiej) reakcje wielu tłumaczy na ten sam bodziec językowy (poszczególne struktury oryginału). Dzięki temu staje się możliwe naświetlenie kwestii regularności oraz indywidualizmu w procesie tłumaczenia. Natomiast czynnik niedoświadczenia przekładowców pozwala na rozszerzenie wiedzy na temat procesów poznawczych warunkujących eksplicytację, co jest istotne w kontekście hipotezy dotyczącej jej uniwersalności. Eksplicytacja jest ponadto analizowana jako zjawisko komplementarne w stosunku do przeciwnej jej implikacji. Ponieważ monografia dotyczy języków, które bardzo rzadko uwzględnia się w analizach ukierunkowanych na poznanie przekładowych powszechników, można stwierdzić, że wypełnia ona lukę w badaniach nad „trzecim kodem”. Umożliwia też zapoczątkowanie tworzenia wiarygodnej mapy eksplicytacji na gruncie tłumaczeń szwedzko-polskich.

Przeprowadzona w monografii analiza pozwoliła wykazać, że eksplicytacja jest mocno zakorzeniona w procesach kognitywnych człowieka i stanowi przejaw przyrodzonej jego umysłowi zdolności ciągłego poznawania otaczającej rzeczywistości na podstawie metaforycznego rzutowania, łączącego się z tożsamością konceptualizatora, tak jak zaproponowała to w jednej ze swoich prac Marmaridou⁹. Postrzegający ludzie nie działają tak, jak „aparat fotograficzny”, ale interpretują odbierane treści przez pryzmat tego, co już wiedzą¹⁰. Mechanizm uwidocznia się szczególnie wyraźnie w sytuacji ubóstwa bodźców docierających do postrzegającego podmiotu, co, jak pokazują badania psycholingwistyczne, jest też typowe dla sytuacji rozumienia tekstu w innym języku aniżeli ojczysty¹¹.

⁹ Marmaridou, Sophia S.A. 1996. Directionality in Translation. Processes and Practices. *Target*, 8(1): 49–73.

¹⁰ Nowak, Andrzej. 1997. Przestrzenne mechanizmy przetwarzania informacji. [W:] M. Materska, T. Tyszka (red.), *Psychologia i poznanie*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, s. 107.

¹¹ Gommlich, Klaus. 1997. Can Translators Learn Two Representational Perspectives? [W:] J.H. Danks, J.G.M. Shreve, S.B. Fountain, M.K. McBeath (eds.), *Cognitive Processes in Translation and Interpreting*. London: SAGE Publications. 57–76.

Prawidłowość ta jest niemal automatycznie przenoszona na sytuację przekładu, czego przejawem jest cały szereg treści (tzw. „wartości domyślnych”)¹² ujawnianych przez przekładowcę w tekście docelowym i określanych niekiedy mianem jego indywidualnego głosu, realizowanego także przy pomocy uexplicytnień w tłumaczeniach. Poznawcze korzenie eksplicytacji pozostają jednak w konflikcie z zakodowanym w naszej świadomości kulturowym wyobrażeniem przekładu jako działania łączącego się z dochowaniem maksymalnej wierności oryginałowi. Preferowany wizerunek tłumacza, zgodnie z którym nie powinien on wносить własnych „odautorskich” treści do konceptualizacji, hamuje uexplicytnianie właściwe (tj. niesystemowe). W takiej sytuacji system poznawczy człowieka koncentruje się też na uwypuklaniu w tłumaczeniu treści, którym przysługują atrybuty figury, tj. na eksponowaniu tego co maksymalnie wyraziste, konkretne, realne i namacalne (bezpośrednie). Dlatego przekład dosłowny, zasadzający się na pierwszej reakcji tłumacza, łączący się z maksymalną wyrazistością poznawczą formy jednostek językowych oraz ekonomią poznawczą okazał się bardziej powszechny w zgromadzonym materiale niż eksplikowanie. Badanie pokazało więc, że w przypadku eksplicytacji chodzi o „gotowość aby eksplikować”¹³, która jest bez wątpienia uniwersalna, ponieważ bazuje na metaforze stanowiącej jeden z podstawowych mechanizmów poznawczych, jakie wykształcił ludzki umysł. Gotowość ta nie zawsze musi być jednak wykorzystana lub, ujmując rzecz inaczej, może być hamowana poprzez różnego rodzaju normy wywodzące się z wyobrażenia tłumaczy o tym, czym jest przekład w naszej zachodniej kulturze. Tym samym eksplicytacja właściwa jest fenomenem motywowanym nie tylko poznawczo, ale i kulturowo.

Użycie metodologii językoznawstwa kognitywnego w pracy pozwoliło mi także zakwestionować kilka „mitów” dotyczących eksplicytacji i wykształcania „trzeciego kodu”. Przykładowo, utrzymujące się przekonanie, że eksplicytacja jest wynikiem zbliżania się tłumacza-konceptualizatora do treści tekstu wyjściowego, co owocuje większą szczegółowością obrazu w tłumaczeniu, okazuje się błędnym założeniem. Podstawą eksplikowania jest konceptualne oddalanie się od takiej treści, powodujące „zamazanie” wyjściowego obrazu w umyśle tłumacza, które uniemożliwia dokładne odwzorowanie konceptualizacji. Co ciekawe ten sam mechanizm leży u podstaw implicytacji, uznawanej za

¹² Najder, Krzysztof. 1997. Schematy poznawcze. [W:] M. Materska, T. Tyszka (red.), *Psychologia i poznanie*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, s.39.

¹³ Englund Dimitrova, Birgitta. 2005. *Expertise and Explicitation in the Translation Process*. Amsterdam–Philadelphia: John Benjamins. s. 40.

przeciwieństwo eksplicytacji i tradycyjnie niewłączanej w poczet potencjalnych uniwersaliów. W ujęciu zaprezentowanym w monografii obydwie zjawiska mają więc wspólne korzenie poznawcze, łączące się z funkcjonowaniem metafory i oddalaniem się konceptualizatora od postrzeganej treści oryginału. Dlatego są uznawane za uniwersalne w takim samym zakresie. Analiza utwierdziła mnie ponadto w przekonaniu, że proces poszukiwania tzw. uniwersaliów translatorskich nie został jeszcze zakończony a językoznawstwo kognitywne stwarza realne szanse na rozjaśnienie tej kwestii.

Dzięki przeprowadzonemu badaniu udało mi się także ustalić zakres niektórych pojęć stosowanych w literaturze translatologicznej. Tym samym praca przyczynia się do naświetlenia wybranych kwestii terminologicznych. Szczegółowa analiza zgromadzonych wariantów tłumaczeń wykazała, że eksplicytacja, określana jako inherentna cecha przekładu, której istnienie kwestionują niektórzy translatolodzy¹⁴, zaczyna się tam, gdzie tłumacz w sytuacji potencjalnego wyboru, mniej lub bardziej świadomie, rezygnuje z wyłaniania podobieństw konceptualizacyjnych między językami spotykającymi się w jego reprezentacji wiedzy w przekładzie. Działa wtedy zgodnie ze swoją tożsamością indywidualną (użytkownika języka przyzwyczajonego do postrzegania na mocy metafory) rezygnując z działań podyktowanych jego tożsamością zawodową (tłumacza profesjonalisty bezwzględnie wiernego oryginałowi). Na płaszczyźnie konceptualizacyjnej porusza się więc między obiektywizacją swojej roli a jej subiektywizacją, preferowaną i oczekiwaną przez naszą, zachodnią wspólnotę kulturową, tak jak przedstawiła to w jednej ze swoich prac Tabakowska¹⁵.

Kognitywne spojrzenie na przekład w omawianej monografii pozwoliło mi jednak również dostrzec pewne dość deprymujące aspekty działalności przekładowej człowieka w naszym kręgu kulturowym. Okazuje się bowiem, że wypełnienie oczekiwań stawianych przed tłumaczem profesjonalistą jest bardzo trudnym zadaniem, ponieważ kłóć się one z jego poznawczymi nawykami jako człowieka i użytkownika języka w sytuacjach monolingwalnych. Od tłumacza oczekuje się na przykład, że będzie koncentrował się na postrzeganych szczegółach (dostępnej w oryginale treści pojęciowej) w większym zakresie

¹⁴ Becher, Viktor. 2010. Abandoning the notion of 'translation-inherent' explicitation: against a dogma of translation studies. *Across Languages and Cultures*, 11(1), s. 4.

¹⁵ Tabakowska, Elżbieta. 2008. Obecność tłumacza w tekście. [W:] M. Cieśla-Korytowska, M. Siwiec, I. Puchalska (red.), *Oblicza Narcyza: obecność autora w tekście*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego. 503–517.

niż czyni to zazwyczaj w sytuacjach monolingwalnych. Zgodnie z wymogami stawianymi przed tłumaczem powinien on także postrzegać takie treści podobnie jak aparat fotograficzny, nie zaś na mocy metaforycznego rzutowania i własnej interpretacji, do czego jako ludzie jesteśmy przyzwyczajeni. Dlatego w pracy wyrażam stanowisko, że dominujące obecnie w naszym kręgu kulturowym wyobrażenie przekładu, oparte na postulatcie maksymalnej wierności oryginałowi, bazuje na pewnych nienaturalnych poznawczo założeniach, a istnienie cech uniwersalnych „trzeciego kodu” jest przejawem swoistego rodzaju przeciwstawiania się tłumaczy takiej nienaturalności. Spostrzeżenie to, jak i zaprezentowane w pracy analizy, mogą się zatem okazać relewantne w dydaktyce przekładu. Stwarzają możliwość opracowania metod nauczania przekładu bazujących na naturalności poznawczej, nie zaś pozostających z nią w sprzeczności.

Przedstawione przeze mnie prace badawcze nie wyczerpują tematu, ale z jednej strony systematyzują zagadnienia z zakresu badań nad „trzecim kodem” i postulowanymi uniwersaliami translatorskimi, z drugiej zaś pozwalają na lepsze zrozumienie istoty powstawania kilku z nich oraz na nakreślenie nowych potencjalnych ścieżek badawczych. Dają także szerszy wgląd w kategorię przekładowych powszechników jako cech, których istnienie w „trzecim kodzie” łączy poznawcze korzenie. W tym aspekcie zaprezentowane w monografii podstawy teoretyczne, ustalenia metodologiczne oraz charakterystyka poddawanej analizie eksplicytacji i zjawisk pokrewnych, stanowią oryginalny wkład w stan wiedzy dotyczącej „trzeciego kodu”.

C: Omówienie pozostałych osiągnięć naukowych, dydaktycznych oraz organizacyjnych

Moja działalność naukowa i akademicka rozpoczęła się już na studiach na kierunku filologia szwedzka w IFG UJ, gdyż jeszcze jako studentka piątego roku zostałam poproszona o prowadzenie zajęć z praktycznej nauki języka szwedzkiego dla młodszych roczników. Na decyzję Kierownictwa Zakładu Filologii Szwedzkiej IFG o powierzeniu mi tego zadania miały zapewne wpływ moje semestralne studia nordystyczne na Uniwersytecie w Lundzie, gdzie pogłębiłam wiedzę o języku szwedzkim. Studia w Szwecji pozwoliły mi także na wybór tematu pracy magisterskiej, którą poświęciłam zaimkom kataforycznym w języku szwedzkim i ich realizacjom w języku polskim. Pracę o profilu konfrontatywnym, napisaną pod kierunkiem prof. dr. hab. Aleksandra Szulca obroniłam w 1995 roku z wynikiem bardzo dobrym i zostałam zatrudniona na stanowisku asystenta w Zakładzie Filologii Szwedzkiej IFG UJ w pełnym wymiarze godzin. Zdobyta w Szwecji wiedza, liczne kontakty ze

szwedzkimi badaczami (m.in. doc. Gertrud Pettersson) oraz dostęp do najbardziej aktualnych publikacji naukowych pozwoliły mi na unowocześnienie dydaktyki z zakresu historii j. szwedzkiego i gramatyki opisowej j. szwedzkiego w rodzimym Zakładzie.

W roku 1996 podjęłam kontakt naukowy z doc. Kennethem Holmqvistem, prekursorem kognitywizmu w Szwecji, który zgodził się służyć mi naukową pomocą w czasie stypendium naukowego, które otrzymałam w ramach programu TEMPUS PHARE. Zgłębianie nowej na tamte czasy koncepcji języka proponowanej przez językoznawstwo kognitywne zajęło mi wiele lat. Nieocenioną pomoc w tym względzie otrzymałam także od prof. dr hab. Elżbiety Tabakowskiej. Dzięki uczestnictwu w wykładach i seminariach prowadzonych przez krakowską kognitywistkę zdobyłam solidne podstawy z zakresu kognitywnego nurtu językoznawstwa, co umożliwiło mi m.in. badanie fenomenów językowych związanych z funkcjonowaniem zaimków wskazujących w języku szwedzkim, którym poświęciłam pracę doktorską oraz większość wczesnych studiów naukowych opublikowanych w latach 1999-2002 [Załącznik 4, punkt IIC i IID].

W pracy doktorskiej postawiłam sobie za cel badawczy spojrzenie na zaimki wskazujące w języku szwedzkim jako językowe środki obrazowania¹⁶ ujawniające swój potencjał znaczeniowy w konkretnych użyciach w dyskursie. W rozprawie podjęłam m.in. polemikę z obowiązującym w gramatykach szwedzkich stanowiskiem dopuszczającym rozpatrywanie zaimków różnych pod względem formy jako synonimicznych. Zwróciłam także uwagę na związek ograniczeń w użyciu konkretnego zaimka z jego wartością semantyczną. Wykazałam ponadto, że wyrażenia te mogą być rozpatrywane jako polisemiczne i skorelowane ze sobą jednostki języka. Kognitywne spojrzenie na szwedzkie jednostki językowe, tradycyjnie klasyfikowane jako zaimki wskazujące, umożliwiło mi naszkicowanie realnego obrazu tej kategorii, obejmującej zarówno bardziej prototypowe centrum, jak i peryferie. W 2002 r. fragmenty pracy zaprezentowałam szerszemu gronu naukowców na posiedzeniu Komisji Językoznawczej w Polskiej Akademii Umiejętności w Krakowie (por. *Sprawozdania z posiedzeń Komisji Naukowych*, Tom XLVI/1, Styczeń-czerwiec 2002 r., s.3032). Moje badania zostały docenione przez szwedzką organizację *Swedish Women's Educational Association International*, (SWEA), która w 2001 r. wyróżniła mnie stypendium *Research in the Swedish Language, Literature and Area Studies*

¹⁶ Langacker, Ronald W. 1987. *Foundations of Cognitive Grammar. Vol. 1: Theoretical Prerequisites*. Stanford: Stanford University Press.

przyznawanym raz do roku jednemu badaczowi w dziedzinie humanistyki w świecie. Pracę doktorską pt. *Zaimki wskazujące w języku szwedzkim – analiza znaczeń z perspektywy językoznawstwa kognitywnego*, napisaną pod kierunkiem prof. dr. hab. Aleksandra Szulca obroniłam 20.03.2003 r. W oparciu o rozprawę doktorską powstała monografia o tym samym tytule, która ukazała się drukiem w 2005 r. i została wyróżniona nagrodą Jego Magnificencji Rektora UJ.

Kognitywne podejście do zjawisk językowych jest także obecne w prowadzonych przeze mnie badaniach po doktoracie. Zainteresowanie deikszą i anaforą w dyskursie oraz polisemicznością jednostek językowych znalazło potwierdzenie w moich wczesnych analizach przedstawionych w artykułach z 2008 r. („O funkcjonowaniu zaimkowych odniesień anaforycznych w języku polskim – analiza z perspektywy językoznawstwa kognitywnego”) i 2009 r. („From gesture to adverbial – Swedish *det* as an example of linguistic polysemy”). W ramach tego nurtu kognitywnych analiz, ujawniających mechanizmy poznawcze leżące u podstaw funkcjonowania języka, mieści się również artykuł pt. „Obrazy ukryte w małych rzeczach – o różnych sposobach tworzenia nowych pojęć w języku polskim” (2007) oraz studium korpusowe pt. „The Norwegian lexical item ‘akkurat’ and the Polish ‘akurat’: a cognitive semantic analysis” (2014), którego wstępne wyniki zaprezentowałam dodatkowo w krótkim artykule z 2013 r., mającym na celu propagowanie wiedzy o języku norweskim („Dlaczego akurat *akkurat*? O różnych stopniach pragmatyzacji w leksykalnej przyjaźni polsko-norweskiej”). Kognitywna teoria języka oraz wypracowany w jej ramach aparat pojęciowy umożliwił mi ponadto spojrzenie z odmiennej perspektywy na zagadnienia będące przedmiotem mojego zainteresowania już w pracy magisterskiej. W artykule pt. „Den kataforiska konstruktionen i svenskan – det kognitiva perspektivet” [Konstrukcja kataforyczna w języku szwedzkim – perspektywa kognitywna], który został złożony do tomu zbiorowego pod redakcją prof. dr. hab. Marii Sibińskiej (UG), przedstawiam wymieniony rodzaj konstrukcji jako złożoną, motywowaną poznawczo kategorię struktur językowych służących kierowaniu przepływem informacji w dyskursie.

Wnikliwe badania licznych tłumaczeń tego samego tekstu, które stanowią centralny element mojej działalności naukowej po doktoracie i zostały scharakteryzowane w punkcie B autoreferatu, zainspirowały mnie ponadto do podjęcia próby zgłębienia zagadnienia kreatywności w tłumaczeniu z języka obcego. W artykule pt. „O konceptualizacjach

kreatywności w translatologii”¹⁷ dokonałam obszernego przeglądu prac z zakresu przekładoznawstwa podnoszących tę kwestię na przestrzeni lat, starając się także nawiązać do korzeni powstania wymienionego pojęcia. Zaprezentowana synteza myśli pozwoliła mi stwierdzić, że kreatywność rozumiana jako przejaw myślenia dywergencyjnego może mieć zastosowanie w dydaktyce przekładu. Stanowisko to prezentuję w artykułach z 2013 r.: „Can the concept of creativity be of any use in translator education” i z 2014 r.: „Analiza sieci wyborów jako narzędzie kształtowania kreatywności w przekładzie”. Ten nurt badań umożliwił mi również bliższe określenie przestrzeni, w której najpełniej ujawnia się kreatywność przeładowców. O unikalności „trzeciego kodu” stanowi wybór konceptualizacyjny przysługujący tłumaczowi, będący zarówno podstawą ustalania uniwersaliów jak i stwarzający miejsce dla jego kreatywności. Natomiast najbardziej wyraźne typy sytuacji, w których przekład z języka szwedzkiego na język polski „wymusza” na tłumaczu wcielenie się w rolę prototypowego twórcy i skłania go do zaznaczenia swojej obecności w tekście docelowym przedstawiam w artykule pt. „Translating What is Blurred – Evidence from Swedish -to- Polish Translations” (2016). W artykule tym wyeksponowana zostaje iluzoryczność precyzji percepcji i dochowania pełnej wierności oryginałowi w translacji z języka obcego na język ojczysty.

Zgromadzona przeze mnie wiedza na temat „trzeciego kodu” pozwoliła mi też ustosunkować się do kilku innych kwestii istotnych dla dydaktyki przekładu szwedzko-polskiego, która stanowi stosunkowo słabo zagospodarowany obszar badań. Opublikowane przeze mnie artykuły: „>>Nie mogę zacząć próbować wyjaśniać<< – początkujący tłumacze wobec asymetrii językowych (2010), „O błędach łatwych do uniknięcia – krótkie zestawienie niedociągnięć translatorskich w tłumaczeniach szwedzko-polskich” (2012) stanowią próbę wyjścia naprzeciw studentom szwedystyki, podejmującym pierwsze wyzwania translatorskie i łączą się z prowadzonymi przeze mnie zajęciami z praktyki przekładu w ramach warsztatów translatorskich. Obserwacje poczynione podczas takich zajęć oraz analiza prac tłumaczeniowych dostarczanych przez studentów uświadomiły mi złożoność zagadnienia nauczania przekładu. Dlatego bardziej szczegółowemu badaniu poddałam m.in. kwestię kompetencji kulturowej w ramach kształcenia translatorskiego, a wyniki przeprowadzonej analizy zaprezentowałam w studium pt. „Kształtowanie kompetencji kulturowej w przekładzie – ciągle aktualne wyzwanie dydaktyczne” (2014). Pewne obserwacje dotyczące

¹⁷ W artykule podejmującym tę kwestię znalazło się omyłkowe stwierdzenie „tłumaczenie na język obcy” zamiast właściwego „tłumaczenie z języka obcego”, co traktuję jako moje niedopatrzenie redaktorskie.

szczególnej roli przypadającej tej kompetencji tłumacza poczyniłam już w początkowym stadium zainteresowania problematyką „trzeciego kodu” podczas pracy nad artykułem dotyczącym sposobów tłumaczenia określeń „unikalnych kulturowo”¹⁸, którego jestem współautorką („Vid översättlighetens gräns. Unga översättare inför ett kultur-språkligt betingat översättningsproblem” [Na granicy przekładalności. Młodzi tłumacze wobec z problemu przekładowego uwarunkowanego kulturowo]) (2008) [Załącznik 6, nr 2].

Za działalność naukową otrzymałam nagrodę III stopnia Jego Magnificencji Rektora UJ w 2009 r.

W działalności naukowej starałam się zawsze nawiązywać kontakty z różnymi badaczami, ponieważ wierzę, że poznanie istoty języka jest możliwe tylko w szerszym dialogu [Załącznik 4, punkt IIIE]. Poza naukowcami prowadzącymi badania w ramach kognitywnej teorii języka (prof. dr hab. E. Tabakowska, doc. K. Holmqvist) istotną rolę w moim rozwoju naukowym stanowi moment nawiązania współpracy z grupą polskich badaczy (dr A. Szczepaniak-Kozak, dr E. Wąsikiewicz-Firlej i dr hab. H. A. Lankiewicz) organizujących cykliczne seminaria naukowe *Komunikacja-Kultura-Kreatywność* (2011, 2012, 2015), dzięki którym analizowane przeze mnie kwestie kreatywności oraz dydaktyki przekładu mogłam skonfrontować z poglądami polskich i zagranicznych badaczy. Owocem tej współpracy jest także mój przyczynek (pt. „Metadiscourse in an Emerging Discipline: On Writer-Reader Interaction in Polish Translation-related Research Articles”) do wieloautorskiej monografii naukowej naświetlającej różne aspekty funkcjonowania dyskursu specjalistycznego: *Discourse in Co(n)text. The Many Faces of Specialised Discourse* (2014). Dzięki współpracy z norweskimi badaczami z Instytutu lingwistyki i nordystyki Uniwersytetu w Oslo (prof. Janne Bondi-Johannessen, dr Piotr Garbacz) mogłam natomiast zrealizować dwa projekty badawcze w ramach grantów przyznanych mi przez Fundację Rozwoju Systemu Edukacji [Załącznik 4, punkt IIF]. Prowadzone w Norwegii badania w kluczowy sposób wpłynęły na mój rozwój naukowy po doktoracie oraz umożliwiły nie tylko usystematyzowanie wiedzy translatorskiej, ale także nabycie nowych kompetencji m.in. z zakresu językoznawstwa korpusowego. Kontakt z norweskimi badaczami zaowocował ponadto pogłębieniem mojej wiedzy o języku i kulturze norweskiej, co umożliwiło mi wzmocnienie kształcenia w zakresie j. norweskiego w rodzimej jednostce (kurs *Norwegia:*

¹⁸ Por. Tirkkonen-Condit, Sonja. 2004. Unique items – Over- or under-represented in translated language? [W:] A. Mauranen, P. Kujamäki (eds.), *Translation Universals. Do they exist?* Amsterdam–Philadelphia: John Benjamins. 177–184.

kraj, język kultura) oraz zapoczątkowanie interesującej ścieżki badań norwesko-polskich, które zamierzam rozwijać w przyszłości. Obszar takich badań nakreśliłam podczas wizyt przygotowawczych w Norwegii, które zrealizowałam w 2016 r. Natomiast dzięki kontaktom z prof. Pirjo Kukkonen zyskałam nie tylko możliwość zaprezentowania badań szerszemu gronu specjalistów z zakresu translatologii podczas wizyty na Uniwersytecie w Helsinkach w ramach wymiany bezpośredniej, ale również rozpoczęłam działalność jako recenzent artykułów naukowych publikowanych we współredagowanym przez fińską badaczkę czasopiśmie *Acta Translatologica Helsingiensia* (ATH) oraz w serii *Numanities – Arts and Humanities in Progress* [Załącznik 4, punkt IIIF].

Przejawem dążenia do umacniania współpracy między nordystami związanymi z moim macierzystym Zakładem, którzy obecnie nierzadko działają w różnych ośrodkach w świecie, jest zainicjowane przeze mnie wydanie tomu pt. *Filologiskt smörgåsbord 2. Vetenskapliga bidrag från skandinavistiken i Kraków* [Filologiczny szwedzki stół 2. Prace naukowe krakowskiej skandynawistyki] (2013), którego jestem współredaktorką [Załącznik 6, nr 3].

Dialog z polskimi i zagranicznymi badaczami starałam się prowadzić na międzynarodowych oraz krajowych konferencjach naukowych. Po obronie doktoratu wzięłam w nich udział dwadzieścia razy (18 razy z referatem; Załącznik 4, punkt IIID). Część zaprezentowanych przeze mnie wystąpień stało się podstawą bardziej rozbudowanych studiów, które ukazały się w wysokopunktowanych czasopismach naukowych [załącznik 4, punkt IIB).

Od momentu zatrudnienia w IFG prowadziłam zajęcia z dwunastu różnych przedmiotów o profilu językoznawczym oraz seminaria na studiach magisterskich oraz licencjackich (obecnie prowadzę 13 prac licencjackich na kierunku Filologia szwedzka) [Załącznik 4, punkt IIIA]. Pod moją opieką powstało 12 prac magisterskich z zakresu językoznawstwa a niektórzy z byłych magistrantów kontynuują działalność naukową w Polsce i za granicą. Umiejętności dydaktyczne rozwijałam na różnych kursach specjalistycznych, m.in. na dwutygodniowym kursie z zakresu metodyki nauczania języka obcego, organizowanym przez Instytut Szwedzki dla zagranicznych nauczycieli języka szwedzkiego na Uniwersytecie Ludowym Billströmska w Szwecji (1995) czy dwutygodniowym kursie poświęconym językowi szwedzkiemu w Finlandii na Uniwersytecie Ludowym w Kuggom / Finlandia, gdzie powstał też mój pierwszy artykuł naukowy pt. „Finlandsvenskan vid vägval” [Język fenoszwedzki na rozdrożu] (1996). W 2008 r.

wygłosiłam ponadto kilka wykładów dla szwedzkich studentów Instytutu Nordystyki na uniwersytecie w Växjö w Szwecji. O dydaktycznym aspekcie działalności akademickiej nie zapomniałam też nigdy w trakcie zagranicznych stypendiów naukowych, zwłaszcza we wczesnym okresie mojej działalności akademickiej na UJ. Podczas kilku wyjazdów zagranicznych [Załącznik 4, punkt IIIG] nie tylko pogłębiałam wiedzę naukową, ale i gromadziłam materiały dydaktyczne. Za ważne przedsięwzięcie dydaktyczne uważam organizowane przeze mnie w Zakładzie Filologii Szwedzkiej kilkudniowe wykłady gościnne skomasowane w blokach po kilka godzin dotyczące życia kulturalno-historycznego Szwecji, które w latach 2006-2010 wygłaszali dr Lennart Limberg i dr Inger Schubert. Zorganizowałam także wykłady gościnne innych zagranicznych badaczy, z którymi łączyły mnie (i zwykle nadal łączą) kontakty naukowe [Załącznik 4, punkt IIIH]. W latach 2001–2003 byłam ponadto wykonawcą w multilateralnym projekcie *NISSE - Nätverket Intresse för svenska*, koordynowanym przez fiński ośrodek Karis kurscenter. Projekt miał na celu wytworzenie kursu nauki j. szwedzkiego jako języka obcego z wykorzystaniem osiągnięć sugetstopedii. Praca w ramach projektu wzbogaciła moje doświadczenia w zakresie przygotowywania własnych materiałów dydaktycznych.

Po doktoracie zaangażowałam się bardzo intensywnie w działalność organizacyjną na rzecz Wydziału Filologicznego UJ [Załącznik 4, punkt III I]. Aktywnie uczestniczyłam w tworzeniu nowych studiów doktoranckich na Wydziale, współpracując najpierw z prof. dr. hab. Julianem Kornhauserem, potem z prof. dr. hab. Stanisławem Śnieżewskim, ówczesnymi kierownikami studiów III stopnia, oraz brałam udział w posiedzeniach wielu Komisji Wydziałowych, zarówno jako sekretarz z prawem głosu, jak i protokolant. Wykonywane prace pozwoliły mi zdobyć nowe doświadczenia i lepiej zrozumieć sposób funkcjonowania Uniwersytetu. Także w macierzystym Instytucie pełniłam liczne funkcje organizacyjne. Byłam ponadto koordynatorem i współautorką nowego programu studiów na kierunku Filologia Szwedzka w związku z wprowadzeniem systemu bolońskiego na Wydziale Filologicznym UJ.

Za długoletnią pracę na rzecz Uniwersytetu Jagiellońskiego zostałam odznaczona Srebrnym Medalem za Długoletnią Służbę przyznany mi przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej w 2016 r.

Ewa Dłutek-Bulcowska